

بررسی جامعه‌شناختی ابعاد مدارای اجتماعی با تأکید بر ویژگی‌های شخصیتی (مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز)

علی حسین حسین‌زاده، دانشیار، گروه جامعه‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز، ایران

مسعود زالی‌زاده، دانشجوی کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، ایران*

محسن زالی‌زاده، کارشناس ارشد روان‌شناسی، دانشگاه تهران، ایران

چکیده

مدارای اجتماعی را می‌توان به عنوان پایه و اساس دموکراسی و جامعه مدنی در نظر گرفت که بدون وجود آن نظام اجتماعی دچار اختلال خواهد گردید. عوامل مختلفی را می‌توان در نظر گرفت که بر کنش‌های مداراگرانه مؤثر است که در این میان می‌توان به نقش ویژگی‌های شخصیتی اشاره کرد. بدین منظور مطالعه حاضر درصدد است به پیش‌بینی ابعاد مدارای اجتماعی بر اساس ویژگی‌های شخصیتی بپردازد. به روش پیمایشی 377 نفر از دانشجویان کارشناسی دانشگاه شهید چمران به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند. نتایج نشان داد که از بین ویژگی‌های شخصیتی، تنها وظیفه‌شناسی نقش تبیین‌کنندگی مدارای اجتماعی را دارد. در مورد تأثیر ویژگی‌های شخصیتی بر ابعاد مدارای اجتماعی، توافق‌پذیری تبیین‌کننده مدارای عقیدتی، وظیفه‌شناسی و توافق‌پذیری تبیین‌کننده مدارای رفتاری، وظیفه‌شناسی، توافق‌پذیری و باز بودن تبیین‌کننده مدارای سیاسی و هم‌چنین ویژگی باز بودن و برون‌گرایی تبیین‌کننده مدارای هویتی هستند. **کلیدواژه‌ها:** مدارای اجتماعی، ابعاد مدارا، ویژگی‌های شخصیتی، دانشگاه شهید چمران.

Email:

* نویسنده مسؤول: 09169450766

mzalizadeh@yahoo.com

Copyright©2016, University of Isfahan. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>), which permits others to download this work and share it with others as long as they credit it, but they can't change it in any way or use it commercially.

مقدمه و بیان مسأله

تفاوت و تنوع پدیده‌ای است که از آغاز شکل‌گیری جوامع انسانی وجود داشته است. در طول تاریخ همواره گروه‌ها و افرادی به دنبال آن بوده‌اند تا این تنوع و تفاوت را از مجاری مختلفی از قبیل سرکوب، جنگ، شکنجه و ... به نفع منافع و اهداف خود از بین برده و نوعی یکسان‌سازی ارزشی را در جامعه اجرا نمایند. ولی تجربه زیسته بشر نشان می‌دهد که این یکسان‌سازی و همگونی در همه زمینه‌ها، تنها در کوتاه مدت حاکمیت خود را حفظ کرده است و پس از مدتی دوباره همان تفاوت‌ها و تنوع‌ها بر جامعه حاکم گردیده است. پدیده‌ای که در جهان معاصر، واکنش مبتنی بر حذف نسبت به تفاوت‌ها را شدت بیشتری بخشیده، گسترش ارتباطات میان افراد، قومیت‌ها، ملیت‌ها، مذاهب و اندیشه‌های متفاوت است؛ چرا که با گسترش تعاملات، فرد هویت خود را بیشتر در معرض نابودی می‌بیند و نسبت به ذوب شدن «خود»ش واکنش شدیدتری نشان می‌دهد (ویلیامز¹، 1377).

امروزه حذف تفاوت‌ها و تنوع‌ها بیش از هر جا خود را در گروه‌های چون داعش، جبهه‌النصره، القاعده و ... نشان می‌دهد، به طوری که این گروه‌ها هرگونه اندیشه و نگرش متفاوت با خود را سرکوب کرده، مجاللی برای زندگی مسالمت‌آمیز میان پیروان ادیان و نژادهای گوناگون باقی نمی‌گذارند. توجه به امر تنوع و تفاوت در کشور ما از اهمیت زیادی برخوردار است زیرا ایران از جمله کشورهای جهان است که در آن قومیت‌ها، مذاهب و ادیان مختلفی وجود دارد و جهت‌دهی به این تفاوت‌ها موجب انسجام و یکپارچگی هر چه بیش‌تر جامعه خواهد شد. در چنین شرایطی آن چه امکان ضرورت همزیستی میان افراد و گروه‌های متفاوت را فراهم می‌آورد مدارا² است. مدارا را می‌توان پذیرش و کنار آمدن با افراد و گروه‌هایی که از نظر نظام ارزشی و عقیدتی با ما متفاوت هستند، تعریف کرد (kobayashi, 2010). مدارا به

عنوان مسئولیتی است که در ایجاد حقوق بشر، دموکراسی و حاکمیت قانون اثر می‌گذارد. مفهوم مدارا شامل طرد جزم‌اندیشی³، مطلق‌گرایی⁴ و تأیید استانداردهای آورده شده در حقوق بشر بین‌الملل است (صابر، 1384). بدون وجود تحمل و مدارا، افراد جامعه تنها راه مقابله با عقاید متفاوت را خشونت خواهند دانست که در چنین صورتی نظام اجتماعی دچار اختلال و نابسامانی خواهد شد (Djupe & Calfano, 2012). اهمیت مدارا در جوامع امروز به گونه‌ای است که بشیریه جوهر دموکراسی را مدارا دانسته (1374: 61)، هابرماس⁵ نیز آن را برای کنش ارتباطی و مفاهمه‌ای مورد نظر خویش ضروری می‌داند (158: 1379).

به نظر می‌رسد در مورد مدارای اجتماعی، با تفاوتی اساسی در میزان و شدت آن در کنش‌های روزمره افراد روبرو هستیم. این امر بیش از هر چیز نقش عوامل روان‌شناختی و خصوصاً ویژگی‌های شخصیتی⁶ را برجسته می‌سازد. مک کری و کاستا (1987، 1985؛ به نقل از شولتز⁷، 1383: 324) با ارائه یک نظریه جامع درباره ویژگی‌های شخصیتی که به نظریه پنج عامل بزرگ⁸ معروف است، گام مهمی برای توصیف و تشریح نسبت میان عوامل شخصیتی و کنش‌های اجتماعی برداشتند. ویژگی‌های شخصیتی را می‌توان گرایش‌های درونی نسبتاً پایدار در اندیشه، احساس و رفتار شخص دانست که موجب تفاوت هر فردی با دیگری می‌شود (McCrae & Costa, 1999). این ویژگی‌ها شامل روان رنجور خویی⁹، برون‌گرایی¹⁰، باز بودن¹¹، توافق‌پذیری¹² و وظیفه‌شناسی¹³ است (McCrae & Costa, 1999: 323). در مورد نسبت میان این ویژگی‌ها و کنش‌های اجتماعی، مک کری و کاستا (1996) معتقدند

³ Recriminations⁴ absolutism⁵ Habermas⁶ personality Traits⁷ Schultz⁸ big five⁹ neurosis¹⁰ extraversion¹¹ openness¹² agreeableness¹³ conscientiousness¹ Williams² Tolerance

اما در مورد رابطه ویژگی‌های شخصیتی و مدارا در خارج از کشور نیز مطالعات بسیار معدودی انجام شده که می‌توان به مطالعه ویتنبرگ و باترس¹ (2012) اشاره کرد. آن‌ها در پژوهش خود به بررسی رابطه برخی ویژگی‌های شخصیتی با ابعاد مدارا پرداختند. ابعاد مدارا شامل مدارای عقیدتی، مدارای عملی و مدارای گفت‌وگو بود. نتایج نشان داد که ویژگی شخصیتی بازبودن و توافق‌پذیری پیش‌بینی‌کننده مدارای عقیدتی، و ویژگی شخصیتی همدلی² (که مؤلفه‌های آن ارتباط نزدیکی با ویژگی توافق‌پذیری دارد) مهم‌ترین پیش‌بینی‌کننده مدارای گفت‌وگو است. ضمناً توافق‌پذیری و همدلی پیش‌بینی‌کننده مدارای عملی هستند. اما از آن جا که در گذشته مفهوم مدارا تحت عنوان تعصب صورت‌بندی می‌شد، بیش‌تر مطالعات در واقع تعصب را مورد بررسی قرار می‌دادند اما اخیراً با عنایتی که به ایضاح مفاهیم و واژگان صورت گرفته، این دو مفهوم به صورت جداگانه مورد بحث و بررسی قرار گرفته‌اند (Witenberg, 2007). با توجه با این گفته می‌توان به پژوهش‌هایی که پیرامون رابطه ویژگی‌های شخصیتی و تعصب صورت گرفته‌اند استناد کرد.

اکرمی و اکهمر³ (2003) در پژوهش خود به این نتایج دست یافتند که میان ویژگی‌های شخصیتی بازبودن و توافق‌پذیری با تعصب رابطه معنی‌داری وجود دارد. در این تحقیق رابطه میان ویژگی‌های برون‌گرایی، وظیفه‌شناسی و روان‌نژندی با تعصب دیده نشد. پژوهشی دیگر درباره ویژگی شخصیتی بازبودن و نگرش‌های نژادی و تعصب نشان داد که افراد با ویژگی باز بودن نگرش‌های نژادی کمتری دارند (Flynn, 2005). مک فارلند⁴ (2002) نیز در پژوهش خود خود رابطه بین ویژگی برون‌گرایی و تعصب را مورد تأیید قرار داد.

ویژگی‌های شخصیتی باز بودن، توافق‌پذیری، وظیفه‌شناسی و برون‌گرایی می‌توانند نقش مثبت و اثرگذاری بر تجارب و تعاملات فرد خصوصاً مدارا ایفا کنند. در مقابل ویژگی روان‌رنجورخویی به دلیل سلامت روانی پایین مثل اضطراب، افسردگی و سرزنش خود، به نظر می‌رسد آمادگی کمتری برای رفتارهای مدارا جویانه با دیگران داشته باشند. با عنایت به آن چه شرح داده شد، این پژوهش به دنبال بررسی تأثیر ویژگی‌های شخصیتی بر ابعاد مختلف مدارای اجتماعی است.

پیشینه پژوهش

مدارای اجتماعی از جمله مسائلی است که پژوهش‌های اندکی در درون کشور درباره آن صورت گرفته است. پژوهش بهمن‌پور (1378) نشان داد که ویژگی شخصیتی اقتدارگرا و جزم‌اندیش با بردباری اجتماعی رابطه منفی دارد. سراج‌زاده، شریعتی و صابر (1383) رابطه بین نوع و میزان دینداری را با ابعاد مدارای اجتماعی تأیید کردند. مطالعه دیگری نسبت میان قوم‌مداری و جامعه‌پذیری را با مدارای اجتماعی مورد بررسی قرار داد که نتایج نشان‌دهنده رابطه منفی بین این دو متغیر با مدارای اجتماعی بود (بهشتی و رستگار، 1392). پژوهشی با هدف بررسی تأثیر مشارکت اجتماعی بر مدارای اجتماعی توسط گلابی و رضایی (1392) نشان داد که بین مشارکت اجتماعی و ابعاد مدارای اجتماعی رابطه معنی‌داری وجود دارد.

از آن جا که مفهوم سازگاری روان‌شناختی مشابه با مفهوم مدارا است، می‌توان به پژوهش‌هایی اشاره کرد که رابطه بین ویژگی‌های شخصیتی و سازگاری را مورد بررسی قرار داده‌اند. از جمله مطالعه پورشهریار و همکاران (1387) که نشان دادند ویژگی شخصیتی انعطاف‌پذیری نقش مهمی در پیش‌بینی سازگاری فرد با دنیای پیرامون دارد. خلدی و عسگری (1390) رابطه بین ویژگی‌های شخصیتی با سازگاری فردی و اجتماعی را مورد بررسی قرار داد که نتایج حاکی از نقش پیش‌بینی‌کننده پنج بعد شخصیتی داشت.

¹ Witenberg & Butrus

² empathy

³ Akrami & Ekehammar

⁴ McFarland

در بین صاحب‌نظران، مدارا به عنوان مفهومی چند بعدی در نظر گرفته شده است. فتحعلی در کتاب خود به بررسی انواع مدارا پرداخته است. به همین منظور وی سه نوع مدارای اخلاقی، دینی و سیاسی را از هم تفکیک می‌کند. تساهل اخلاقی عبارتست از محترم دانستن باورها و رفتارهای اخلاقی افراد و گروه‌های مختلف. مبنای اصلی تساهل اخلاقی نسبی‌گرایی اخلاقی است (فتحعلی، 1378: 44). مدارای دینی، مدارا و تحمل در برابر باورها و رفتارهای مخالف دیگران، خصوصاً باورها و رفتارهای ادیان دیگر است (فتحعلی، 1378: 66). مدارای سیاسی به روش و منش حاکمیت باز می‌گردد و بیانگر آن است که حکومت باید در مقابل گروه‌ها و افراد مخالف مدارا کند و به دیدگاه آن‌ها احترام بگذارد (فتحعلی، 1378: 106). وگت نیز مدارا را به سه نوع مدارای سیاسی، اخلاقی و اجتماعی تقسیم‌بندی می‌کند (به نقل از عسگری، شارع‌پور، ارمکی، 1388). اما پیتر کینگ (king, 1976: 40) در مدل خود درباره ابعاد مدارا چهار بعد را در نظر می‌گیرد که به نظر می‌رسد نسبت به دیگر مدل صورت جامع‌تری داشته باشد این ابعاد که مبنای این پژوهش هم قرار گرفته‌اند شامل مدارای عقیدتی، مدارای سیاسی، مدارای هویتی و مدارای رفتاری هستند.

مدارای عقیدتی را می‌توان مدارا نسبت به وجود یا بیان و یا تبلیغ عقایدی مخالف با عقاید عامل تساهل، مثل باور به دگر اندیشی، نسبی‌گرایی فرهنگی، عدم تعصب و باور به آزادی عقیده دیگران دانست. مدارای سیاسی به عنوان شناسایی حق گردهمایی صاحبان عقاید مختلف، ایجاد نهادهای مربوط به حل و فصل تضادها، حق اعتراض در قالب نشریات یا راهنمایی‌ها در نظر گرفته می‌شود. در تعریف مدارای هویتی، می‌توان به اعمال مدارا نسبت به ویژگی‌های دیگران مانند ملیت، دین و قومیت اشاره کرد. در نهایت مدارای رفتاری مفهومی است که مدارا نسبت به رفتارهای مختلف دیگران (قانونی و غیرقانونی) مانند روابط جنسی،

مطالعات دیگری هم به بررسی رابطه ویژگی‌های شخصیتی با متغیرهای روان‌شناختی و جامعه‌شناختی که متضمن مدارا هستند پرداخته‌اند. دوریز، سوئنز و بیرز¹ (2004) نسبت میان ویژگی شخصیتی بازبودن را در پیش‌بینی سبکی از هویت و دینداری که متناسب با مدارا با دیگران بود، مورد تأیید قرار دادند. دوریز و سوئنز (2006) نتایج پژوهش پیشین خود را مورد تأیید قرار دادند.

در مجموع می‌توان به سه دلیل عمده که این پژوهش را از دیگر پژوهش‌ها متمایز می‌کند، اشاره کرد. دلیل اول این است که مطالعات بسیار کمی چه در کشور و چه خارج از کشور، نسبت میان ویژگی‌های شخصیتی و مدارا را مورد بررسی قرار داده‌اند. دلیل دوم آن است که در اکثر مطالعات صورت گرفته ویژگی‌های شخصیتی با تعصب مورد بررسی قرار گرفته است در حالی که در تک پژوهش یافت شده (البته مطابق با بررسی‌های پژوهشگران) رابطه دو ویژگی شخصیتی با مدارا بررسی شده است. دلیل سوم این‌که پژوهشگران از ابزار متفاوت و جدیدی که امکان سنجش ابعاد مدارا را فراهم می‌کند، استفاده کرده‌اند. در مجموع این سه دلیل لزوم انجام این پژوهش را آشکار می‌سازد.

مبانی نظری پژوهش

مدارا را می‌توان عملی دانست که به مردم اجازه می‌دهد بدون اقدام به جنگ آزاردهنده علیه دیگران، عقاید یا ویژگی‌های آنان را دوست نداشته یا حتی از آن‌ها متنفر باشند (فلچر²، 1383). در بیانیه اصول مدارا که در طی نشست بیست و هشتمین کنفرانس عمومی یونسکو در 16 نوامبر 1995 مورد تصویب دولت‌ها قرار گرفت، مدارا تحت عنوان احترام گذاشتن، پذیرش و ارج نهادن به فرهنگ‌های متنوع پیرامونی و اشکال مختلف آزادی بیان تعریف شده است (Agius, ambrocewicz, 2003).

¹ Duriez & Soenens & Beyers

² Flacher

کنند، مدارا را نیز می‌آموزند. برخلاف این که انسان سریعاً موفق به کنترل جسم خود می‌شوند اما مدارا را با کمک تربیت مداوم بزرگسالان به دست می‌آورند. از نظر وی انسان‌ها در زندگی روزمره خود، پیوسته در معرض تکانه حاصل از تفاوت و عدم مدارا قرار دارند (اکو، 1378: 15).

در رویکرد جامعه‌شناختی به مدارا بر نقش مؤثر نهادها و ساختارهای اجتماعی در رفتارهای مداراجویانه تأکید می‌شود. بر این اساس تفکیک و عدم تفکیک نهادی (برای مثال در باب دین و دولت)، موکول شدن محتوای فرهنگ به تشخیص دولت، نخبگان می‌توانند نقش مؤثری در گسترش رفتارهای مدارا جویانه در جامعه ایفا کنند (فراستخواه، 1389). همچنین مشارکت فرد در جامعه و حضور در یک شبکه ارتباطی متنوع و گسترده می‌تواند منبع قابل توجهی برای افزایش مدارای اجتماعی باشد (ایکدا و ریچی²، 2009؛ به نقل از گلابی و رضایی، 1392).

اما در رویکرد روان‌شناختی می‌توان روی عوامل شخصیتی متمرکز شد. با عنایت به یکی از معروف‌ترین نظریه‌های شخصیت به نام مدل پنج عامل بزرگ شخصیتی که توسط مک کری و کاستا (1999) ارائه شده تفاوت‌ها و تمایزهای موجود میان افراد در میزان مدارا را تبیین کرد. این پنج عامل به همراه خصائصی که هر کدام دارد در جدول 1 آمده است:

رفتار با مجرمان و عدم سخت‌گیری نسبت به بعضی جرم‌ها در جامعه را در بر می‌گیرد.

در تبیین میزان مداراگری در گروه‌های مختلف، دیدگاه‌های گوناگونی وجود دارد که به بازشناسی عوامل مؤثر بر این رفتار اجتماعی کمک می‌کند. این تبیین‌ها بر عوامل هستی‌شناختی، زیست‌شناختی، جامعه‌شناختی و روان‌شناختی اجتماعی تأکید کرده‌اند (جهانگیری و افراسیابی، 1390). متفکرینی که مبنای هستی‌شناختی برای مدارا و عدم مدارا در نظر می‌گیرند، جهان هستی را سرشار از تفاوت‌ها، اختلافات و ناسازگاری میان موجودات از کوچک‌ترین ذرات الکترون و پروتون تا شب و روز می‌دانند. این تفاوت‌ها سراسر جهان را در بر گرفته و درگیری میان دو قطب مثبت و منفی، قوی و ضعیف، زشت و زیبا، خشن و نرم و... در همه جای هستی هویداست. قائلین به این رویکرد بر این باورند که ناسازگاری و عدم مدارا، در سرشت طبیعت بنا نهاده شده و عین عالم طبیعت است (فتحعلی، 1378: 29). لذا سازگاری در طبیعت امری فرعی و متاخر نسبت به مدارا است. بنابراین عدم مدارا پدیده‌ای هستی‌شناختی بوده به طوری که هستی و بودن به معنای عدم مدارا است و هر قدر تلاش کنیم از عدم مدارا گریزی نیست (جهانگیری و افراسیابی، 1390).

گروهی دیگر از متفکرین بر نقش عوامل زیست‌شناختی بر مدارا و عدم مدارا تأکید می‌کنند. اومبرتو اکو¹ (1378: 14) نشانه‌شناس و فیلسوف ایتالیایی قرن بیستم، بر این باور بود که عدم مدارا صرفاً ریشه‌های زیست‌شناختی دارد. این ویژگی غریزی و زیست‌شناختی در میان جانوران به شکل قلمرو گزینی بروز می‌کند و بر واکنش‌های هیجانی غالباً سطحی بنیان نهاده شده است. ما به صورت غریزی افراد متفاوت با خود را دوست نداریم. عدم مدارا در برابر دیگران مانند غریزه تصاحب آن چه دوست دارند، یک ویژگی طبیعی است. اما انسان‌ها در طول زندگی مدارا را می‌آموزند؛ انسان‌ها به آرامی همان گونه که یاد می‌گیرند جسم خود را کنترل

² Ikeda & Richi

¹ Eco

جدول 1- ویژگی‌های شخصیتی و رفتارهای متصف به آن‌ها

ویژگی‌های شخصیتی	رفتارهای متصف به این ویژگی‌ها
باز بودن (openness)	اهل مدارا، منعطف، دارای تفکرات روشنفکرانه، داشتن تفکرات متنوع و نگرش‌های غیر معمول
توافق‌پذیری (agreeableness)	نوع دوستی، همکاری، نفع رساندن به دیگران، مهربان و خوش قلب بودن، اهل اعتماد به دیگران، اهل سازگاری و توافق
روان رنجوری (neurosis)	بی‌ثباتی عاطفی، سطوح بالای بیماری‌های روانی و مستعد برای رفتارهای ناسازگارانه با دیگران
برون‌گرایی (extraversion)	علاقه به تعاملات اجتماعی، اهل فعالیت، نیاز به تحریک داشتن و توانایی برای شادی
وظیفه‌شناسی (Conscientiousness)	خود-منضبطی، مسؤول بودن، کارآمدی و گرایش به رفتارهای متاملانه و دقیق

دیگران و در گروه‌های اجتماعی به دست می‌آوردند که به فهم رفتار و همچنین سازگاری با دیگران (پورشهریاری و همکاران، 1387) کمک کرده و با توجه به پایداری هیجانی و سلامت روانی آن‌ها می‌تواند زمینه‌ساز مدارای اجتماعی باشد. در مورد ویژگی وظیفه‌شناسی نیز می‌توان گفت، این افراد به دلیل داشتن سلامت روانی بالا، علاقه به همکاری و همراهی با دیگران، ویژگی از خود گذشتگی (McCrae & Costa, 1999) و داشتن رفتارهای کمتر سلطه جویانه (Heaven & Bucci, 2001) تحمل بیشتری در پذیرش عقاید و رفتارهای دیگران داشته و مدارای بیشتری را نشان می‌دهند. اما در مورد ویژگی روان رنجورخویی، از آن جا که این افراد دارای ویژگی‌هایی چون دمدمی مزاجی، مضطرب بودن، غیر منطقی بودن و در نتیجه سلامت روانی پایین (McCrae & Costa, 1999) هستند، مستعد تعارض در روابط بوده که این عوامل زمینه را برای عدم پذیرش و کنار آمدن با دیگران فراهم می‌کنند.

روش‌شناسی

جمعیت و نمونه

روش این تحقیق پیمایشی است. جامعه آماری تحقیق را دانشجویان کارشناسی دانشگاه شهید چمران اهواز تشکیل می‌دهند که در سال تحصیلی 1392-1393 مشغول به

به نظر می‌رسد در تحلیل نظری ارتباطی بین این ویژگی‌ها و مدارای اجتماعی وجود داشته باشد. وگت (1997) منشأ مدارا را به ویژگی باز بودن نسبت می‌دهد، به طوری که این افراد از آن جا که قابلیت تطبیق و سازگاری در شرایط مختلف را دارند توانایی بیشتری جهت کنار آمدن با تکرر و تنوعات جامعه را داشته و در نتیجه دارای مدارای بیشتری هستند. ویژگی توافق‌پذیری هم علی‌رغم این که قابل تفکیک از ویژگی باز بودن است اما به دلیل داشتن حس مسؤولیت‌پذیری، رفتارهای موافق با هنجارها و ارزش‌ها جامعه و داشتن علاقه به همکاری با دیگران در فرد زمینه و ظرفیت مناسبی برای رفتارهای مداراجویانه فراهم می‌کند (Witenberg, 2007 & Vogt, 1997). از آن جایی که پژوهشگرانی چون وگت (1997)، ویتنبرگ (2012)، دوریز و سوئنز (2004) به رابطه میان ویژگی باز بودن و توافق‌پذیری با مدارا تأکید می‌کنند اما سه ویژگی دیگر کمتر مورد بحث و بررسی قرار گرفته‌اند. به نظر می‌رسد با عنایت و توجه به مؤلفه‌های این سه ویژگی می‌توان از نظر مک کری و کاستا (1999) نسبت آن‌ها با ابعاد مدارای اجتماعی را تبیین کرد. در همین ارتباط از آن جا که افراد برون‌گرا تمایل زیادی برای تعاملات اجتماعی و انتقال عواطف به دیگران دارند (McCrae & Costa, 1999) در نتیجه تجاربی در ارتباط با

کنار گذاشته شدند و در نتیجه حجم نمونه 377 پرسشنامه مورد تحلیل قرار گرفت.

نحوه سنجش متغیرها

در این پژوهش متغیر وابسته ابعاد مدارای اجتماعی و متغیر مستقل ویژگی‌های شخصیت می‌باشند. در این قسمت به نحوه سنجش متغیرهای تحقیق می‌پردازیم.

ابعاد مدارای اجتماعی

ابعاد مدارای اجتماعی در این پژوهش بر اساس تقسیم‌بندی پیتر کینگ (1976:75) شامل چهار بعد مدارای سیاسی، عقیدتی، رفتاری و هویتی می‌شود. شاخص‌های هر یک از این ابعاد در جدول 2 آمده است.

تحصیل بوده‌اند. لازم به ذکر است که دانشجویان کارشناسی به دلیل تمایل بیش‌تر و هم‌چنین به دلیل حضور مستمر و داشتن زمان کافی گزینه مناسب‌تری نسبت به دانشجویان تحصیلات تکمیلی برای پاسخگویی به سؤالات بودند.

شیوه نمونه‌گیری، خوشه‌ای چند مرحله‌ای بود. دانشگاه دارای یازده دانشکده است که از این میان سه دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی، علوم پایه و فنی مهندسی به صورت تصادفی انتخاب شدند. از هر کدام از این دانشکده‌ها دو رشته به صورت تصادفی به عنوان نمونه انتخاب، و سپس لیستی از کلاس‌ها تهیه شد و پس از انتخاب کلاس‌ها، پژوهشگر با ارائه توضیحاتی پرسشنامه‌ها را بین دانشجویان تقسیم کرد. جامعه آماری دانشجویان کارشناسی 12769 بود که با فرمول کوکران حجم نمونه به اندازه 372 نفر تعیین شد که برای رسیدن به این حجم نمونه 390 پرسشنامه بین دانشجویان تقسیم شد اما 13 پرسشنامه به دلیل مخدوش بودن، از تحلیل

جدول 2- ابعاد مدارای اجتماعی و شاخص‌های هر یک از ابعاد

ابعاد مدارای اجتماعی	شاخص‌ها
مدارای سیاسی	موافقت با برگزاری تجمعات و میتینگ‌های احزاب مختلف، موافقت با برگزاری اجتماعات سیاسی در سطح دانشگاه، حق دادن به گروه‌های سیاسی مخالف برای راهپیمایی، پذیرش مکانیسم‌های غیر خشونت‌آمیز برای رفع تضادها در جامعه.
مدارای عقیدتی	اعتقاد به این که همه انسان‌ها طبق بیانیه حقوق بشر، حق آزادی مذهب، سکونت، بیان و غیره را دارند و همه با هم برابرند. باور به این که فرهنگ و عقاید و باورهای مختلفی در جهان وجود دارد و باید در عین اعتقاد به باورهای خویش به عقاید دیگران نیز احترام بگذاریم (نسبی‌گرایی فرهنگی).
مدارای رفتاری	مدارا نسبت به رفتارهای خارج از عرف اجتماعی نظیر روابط جنسی آزاد، مصرف مشروبات الکلی، مصرف مواد مخدر، ارتداد، فیلم‌های مستهجن، هم‌جنس‌گرایی، مدارا نسبت به مجرمان و نحوه برخورد با آن‌ها.
مدارای هویتی	این متغیر با استفاده از شش موقعیت که فرد در روابط خویش با دیگران ممکن است در آن قرار بگیرد، در ارتباط با پیروان ادیان دیگر، افرادی از ملیت‌های دیگر و قومیت‌های دیگر سنجیده می‌شود. این نوع موقعیت‌ها عبارتند از ازدواج، همسایگی، همسفرگی، شراکت، هم‌نشینی و معامله. میزان تمایل فرد به قبول این موقعیت‌ها در ارتباط با افراد متعلق به ادیان، اقوام و ملیت‌های دیگر نشان‌دهنده میزان مدارای هویتی وی خواهد بود (شریعتی و همکاران، 1383).

مخالف، 2- مخالف، 3- تاحدودی، 4- زیاد، 5- خیلی زیاد
این پرسشنامه در پژوهش‌های شریعتی و همکاران

شاخص‌های فوق از با استفاده از یک طیف پنج 5
قسمتی از یک تا پنج مورد اندازه‌گیری قرار گرفتند: 1- کاملاً

روان رنجورخویی، برون‌گرایی، توافق‌پذیری، بازبودن و وظیفه‌شناسی به دست آورد. هم‌چنین روشن چسلی و همکاران (1385) به تحلیل عاملی پرداخته و اعتبار و پایایی پرسشنامه را مورد تأیید قرار دادند.

تعداد سؤالات مربوط به هریک از متغیرها (مستقل و وابسته) به همراه ضریب آلفای کرونباخ در جدول 3 آمده است.

جدول 3- ضریب آلفای کرونباخ متغیرهای پژوهش

ابعاد مدارا	تعداد گویه	ضریب آلفای کرونباخ
مدارای سیاسی	6	.71
مدارای عقیدتی	6	.72
مدارای رفتاری	12	.88
مدارای هویتی	18	.82
بازبودن	12	0.72
توافق‌پذیری	12	0.81
روان رنجورخویی	12	0.71
برون‌گرایی	12	0.82
وظیفه‌شناسی	12	0.79

یافته‌های پژوهش

در این بخش یافته‌های حاصل از تحلیل داده‌های پژوهش گزارش خواهد شد. جدول 4 در برگزیده شاخص‌های گرایش مرکزی و پراکندگی متغیرهای پژوهش است

(1383) و هم‌چنین ترکارونی (1388) مورد استفاده قرار گرفته است. در پژوهش ترکارونی تحلیل عاملی نشان داد که گویه‌های هریک از ابعاد از وزن بالایی برخوردار است و پرسشنامه اعتبار درونی بالایی دارد.

برای بررسی تعیین اعتبار پرسشنامه ابعاد مدارای اجتماعی، این پرسشنامه به تعدادی از استادان و کارشناسان برای بررسی اعتبار داده شد تا نظر خود را در این مورد ارائه کنند که این افراد اعتبار پرسشنامه را مورد تأیید قرار دادند. پایایی پرسشنامه هم از طریق آلفای کرونباخ محاسبه گردید.

ویژگی‌های شخصیتی

برای گردآوری داده‌ها جهت اندازه‌گیری ویژگی‌های شخصیتی، از پرسشنامه استاندارد نئو اف اف آی استفاده شد که به وسیله مک کری و کاستا برای اندازه‌گیری پنج عامل شخصیت (روان رنجورخویی، برون‌گرایی، توافق‌پذیری، باز بودن و وظیفه‌شناسی) تهیه شده است. فرم اصلی این پرسشنامه 240 سؤالی دارد و فرم تجدید نظر شده آن که در پژوهش حاضر مورد استفاده قرار گرفته است دارای 60 سؤال است. حق شناس (1385) ثبات درونی براساس ضریب آلفا برای ویژگی‌های شخصیتی را از داده‌های مربوط به گروهی از متقاضیان استخدام (1539 نفر) محاسبه کرد و ضرایب .86، .77، .73، .68، و .81 درصد را به ترتیب برای شاخص‌های

جدول 4- شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش

متغیرها	میانگین	انحراف استاندارد	کمینه	بیشینه	کجی	کشیدگی
مدارای عقیدتی	18/75	4/38	7	35	0/12	0/96
مدارای رفتاری	27/07	10/39	11	60	0/90	0/07
مدارای سیاسی	10/09	3/03	2	15	-0/26	-0/61
مدارای هویتی	69/23	11/65	30	95	-0/35	0/37
مدارای اجتماعی	139/41	19/37	72	193	-0/34	0/71
بازبودن	37/12	4/43	24	50	-0/08	0/07
روان رنجورخویی	34/17	6/55	14	57	-0/37	0/72
توافق‌پذیری	39/50	5/39	24	53	0/05	-0/09
برون‌گرایی	26/22	4/76	10	37	-0/15	0/04
وظیفه‌شناسی	41/57	7/60	15	60	0/13	-0/26

در جدول فوق می‌توان میانگین، انحراف استاندارد، کمترین نمره، بیشترین نمره، کجی و کشیدگی توزیع نمرات گزارش شده است. بر اساس نتایج آزمون کلموگروف اسمیرنوف توزیع تمام متغیرها نزدیک به نرمال بود. برای بررسی رابطه بین متغیرها از روش همبستگی پیرسون استفاده شده است (جدول 5).

جدول 5- ضریب همبستگی و سطح معنی داری بین متغیرهای مستقل و وابسته

متغیر وابسته		متغیر مستقل				
مدارای عقیدتی	مدارای رفتاری	مدارای سیاسی	مدارای هویتی	مدارای اجتماعی		
0.08	0.09	**0.26	**0.17	0.07	بازبودن	
0.16	0.13	0.000	0.04	0/24	سطح معنی داری	
-0.11	0.09	** -0.20	-0.04	0/06	روان رنجورخویی	
0.059	0.138	0.00	0.427	0/32	سطح معنی داری	
**0.27	** -0.35	**0.38	**0.28	-0/01	توافق پذیری	
0.000	0.000	0.000	0.000	0/92	سطح معنی داری	
0.08	** -0.21	**0.24	**0.025	0/02	برون‌گرایی	
0.19	0.000	0.000	0.000	0/69	سطح معنی داری	
**0.15	** -0.44	**0.38	**0.21	**0/21	وظیفه‌شناسی	
0.01	0.000	0.000	0.000	0/00	سطح معنی داری	

0/01P<*** :

در برون‌داد تحلیل رگرسیون نشان داده است که هم‌خطی چندگانه بین ویژگی‌های شخصیتی وجود ندارد (بیش از 0/80 در تمامی موارد). جدول 6 خلاصه تحلیل رگرسیون مدارای عقیدتی بر پایه ویژگی‌های شخصیتی را نشان می‌دهد.

به منظور بررسی سهم هر یک از ویژگی‌های شخصیتی در پیش‌بینی ابعاد مدارای اجتماعی از تحلیل رگرسیون به شیوه گام به گام استفاده شد. همان‌گونه که در بخش شاخص‌های توصیفی مشاهده شد، توزیع نمرات در تمامی متغیرها نزدیک به حالت نرمال بود. هم‌چنین شاخص تلرنس

جدول 6- خلاصه رگرسیون مدارای عقیدتی بر پایه ویژگی‌های شخصیت

مدل	متغیر(های) پیش‌بین	R	R ²	خطای استاندارد برآورد	F	معنی داری	β	t	معنی داری
1	توافق‌پذیری	0/27	0/07	4/20	18/99	0/00	0/26	4/36	0/00

واریانس تبیین شده اندک است اما بر اساس آماره F به لحاظ آماری می‌تواند قابل توجه باشد ($P < 0/01$). ضریب استاندارد شده شیب رگرسیون (β) نشان‌دهنده شدت و جهت تغییرات همزمان دو متغیر است. به عبارت دیگر به ازای هر واحد

در تحلیل رگرسیون معلوم شد که از پنج ویژگی شخصیتی تنها توافق‌پذیری توانست پیش‌بینی‌کننده مدارای عقیدتی باشد. این متغیر توانست به میزان هفت درصد واریانس مدارای عقیدتی را پیش‌بینی کند. اگر چه میزان

نظر گرفته شد. در جدول 7 می‌توان نتایج تحلیل رگرسیون مدارای رفتاری بر پایه ویژگی‌های شخصیت را مشاهده کرد.

انحراف استاندارد افزایش در نمره توافق‌پذیری، نمره مدارای عقیدتی 0/26 انحراف استاندارد افزایش می‌یابد. در تحلیل دوم مدارای رفتاری به عنوان متغیر ملاک در

جدول 7- خلاصه رگرسیون مدارای رفتاری بر پایه ویژگی‌های شخصیت

مدل	متغیر(های) پیشبین	R	R ²	خطای استاندارد برآورد	F	معنی داری	β	t	معنی داری
1	وظیفه‌شناسی	0/44	0/20	9/30	66/13	0/00	-0/44	-8/13	0/00
2	وظیفه‌شناسی و توافق‌پذیری	0/47	0/22	9/19	37/96	0/00	-0/36	-5/99	0/00
3	وظیفه‌شناسی توافق‌پذیری و روان رنجوری	0/48	0/23	9/13	27/01	0/00	-0/39	-6/33	0/00
							-0/20	-3/25	0/00
							-0/12	-2/05	0/04

مدارای رفتاری به میزان 0/44 انحراف استاندارد کاهش می‌یابد. ضرایب رگرسیونی در مدل پایانی برای وظیفه‌شناسی، توافق‌پذیری و روان رنجوری به ترتیب برابر با -0/39، -0/20 و -0/12 است. تمامی این ضرایب منفی هستند و رابطه منفی با مدارای رفتاری را بازنمایی می‌کنند. مقادیر t نشان داد که میزان شیب رگرسیون تمامی متغیرهای پیش‌بین به لحاظ آماری معنادار است. قابل ذکر است که در مدل سوم ضریب شیب رگرسیون روان رنجور خویی تنها در سطح 0/05 معنادار است.

جدول 8 نتایج تحلیل رگرسیون مدارای سیاسی بر پایه ویژگی‌های شخصیتی را نشان می‌دهد.

بر اساس نتایج وظیفه‌شناسی، توافق‌پذیری و روان رنجور خویی توانستند مدارای رفتاری را پیش‌بینی کنند. در گام آخر با اضافه شدن روان رنجورخویی میزان واریانس تبیین شده، به 23 درصد رسید. مقادیر F برای هر سه مدل به لحاظ آماری معنادار است و نشان می‌دهد که میزان واریانس تبیین شده در هر سه مدل قابل توجه است.

در جدول فوق هم‌چنین می‌توان ضرایب استاندارد شده شیب رگرسیون را مشاهده کرد. در مدل اول ضریب شیب رگرسیونی وظیفه‌شناسی برابر با -0/44 است. این ضریب منفی نشان می‌دهد که تغییر نمرات وظیفه‌شناسی و مدارای رفتاری در جهت معکوس است. به عبارت دیگر به ازای هر واحد انحراف استاندارد افزایش در نمره وظیفه‌شناسی نمره

جدول 8- خلاصه رگرسیون مدارای سیاسی بر پایه ویژگی‌های شخصیت

مدل	متغیر(های) پیشبین	R	R ²	خطای استاندارد برآورد	F	معنی داری	β	t	معنی داری
1	وظیفه‌شناسی	0/38	0/14	2/79	44/86	0/00	0/38	6/70	0/00
2	وظیفه‌شناسی و توافق‌پذیری	0/44	0/19	2/71	32/19	0/00	0/26	4/21	0/00
2	وظیفه‌شناسی توافق‌پذیری و بازبودن	0/47	0/22	2/67	25/74	0/00	0/25	4/11	0/00
							0/22	3/61	0/00
							0/18	3/25	0/01

ضریب مثبت است و نشان می‌دهد تغییر نمرات مدارای سیاسی و وظیفه‌شناسی هم جهت است. ضریب رگرسیون توافق‌پذیری و باز بودن نیز روی مدارای سیاسی مثبت و معنادار بود. در مدل پایانی ضرایب رگرسیون وظیفه‌شناسی، توافق‌پذیری و باز بودن روی مدارای سیاسی به ترتیب برابر با 0/25، 0/22 و 0/18 بود.

نتایج تحلیل رگرسیون مدارای هویتی بر پایه ویژگی‌های شخصیت را می‌توان در جدول 9 مشاهده کرد.

نتایج نشان داد که بهترین پیش‌بین برای مدارای سیاسی وظیفه‌شناسی و پس از آن توافق‌پذیری و باز بودن است. با اضافه شدن باز بودن در گام آخر میزان واریانس تبیین شده در مجموع به 22 درصد رسید. مقادیر F برای هر سه مدل به لحاظ آماری معنادر بود و نشان داد که میزان واریانس تبیین شده قابل توجه است.

ضرایب شیب رگرسیون و مقادیر t متناظر با هر ضریب نیز در جدول قابل مشاهده است. ضریب استاندارد شده شیب رگرسیون وظیفه‌شناسی روی مدارای سیاسی 0/38 بود. این

جدول 9- خلاصه رگرسیون مدارای هویتی بر پایه ویژگی‌های شخصیت

مدل	متغیر(های) پیش‌بین	R	R ²	خطای استاندارد برآورد	F	معنی‌داری	β	t	معنی‌داری
1	باز بودن	0/28	0/08	11/24	23/18	0/00	0/28	4/81	0/00
2	باز بودن	0/33	0/11	11/08	16/49	0/00	0/23	3/77	0/00
	برون‌گرایی						0/18	3/02	0/00

** : P<0/01

0/23 انحراف استاندارد افزایش می‌یابد. این میزان افزایش در نمرات مدارای هویتی به ازای تغییر نمرات برون‌گرایی 0/18 انحراف استاندارد بود. بر اساس مدل‌های رگرسیونی چندگانه فوق ویژگی‌های شخصیتی توانستند در تبیین واریانس مؤلفه‌های مدارای اجتماعی نقش قابل توجهی داشته باشند.

به منظور تعیین سهم هر یک از عوامل پنج‌گانه شخصیت در پیش‌بینی ابعاد مدارای اجتماعی از تحلیل رگرسیون به شیوه گام به گام استفاده شد. نتایج تحلیل را می‌توان در جدول 10 مشاهده کرد.

بر اساس نتایج تحلیل رگرسیون باز بودن و برون‌گرایی توانستند به طور معنادار واریانس نمرات مدارای هویتی را پیش‌بینی کنند. در نهایت با اضافه شدن برون‌گرایی میزان واریانس تبیین شده به 11 درصد افزایش یافت. مقادیر F تأییدی بر کارآمدی مدل‌های رگرسیونی فوق برای پیش‌بینی مدارای هویتی بود.

ضریب رگرسیونی باز بودن و برون‌گرایی روی مدارای هویتی مثبت بود. در مدل نهایی نشان داده شد که به ازای هر واحد افزایش در نمره باز بودن، نمره مدارای هویتی به میزان

جدول 10- خلاصه رگرسیون مدارای اجتماعی بر پایه ویژگی‌های شخصیت

متغیر پیش‌بین	R	R ²	خطای استاندارد برآورد	F	معنی‌داری	β	T	معنی‌داری
وظیفه‌شناسی	0/21	0/05	19/05	12/63	0/00	0/21	4/81	0/00

است. شاخص F برای مدل به لحاظ آماری معنادر بود و نشان داد که میزان واریانس تبیین شده قابل توجه است. ضریب

بر پایه نتایج وظیفه‌شناسی، تنها پیش‌بین معنادار برای مدارای اجتماعی بود. میزان واریانس تبیین شده 5 درصد

اجتماعی نقش مهمی در نسبی‌گرایی و عدم مطلق‌گرایی که از مؤلفه‌های اصلی مدارای عقیدتی است، ایفا می‌کند.

نتیجه به دست آمده در مورد مدارای رفتاری نشان می‌دهد که بهترین پیش‌بینی‌کننده، متغیر وظیفه‌شناسی و سپس متغیر توافق‌پذیری است، به طوری که وظیفه‌شناسی و توافق‌پذیری توانستند به صورت منفی مدارای رفتاری را پیش‌بینی کنند که با پژوهش گلابی و رضایی (1392) مبنی بر رابطه منفی بین مدارای رفتاری و مشارکت اجتماعی همسو بوده (چنان‌که پیش‌تر اشاره شد، متغیر مشارکت اجتماعی با برخی ویژگی‌های شخصیتی مثل توافق‌پذیری و در این جا وظیفه‌شناسی تناسب و تلائم زیادی دارد) و با پژوهش ویتنبرگ و باترس (2012) مبنی بر رابطه مثبت بین ویژگی توافق‌پذیری با مدارای رفتاری ناهمخوان است.

در تبیین این یافته می‌توان گفت که چون افراد دارای ویژگی وظیفه‌شناسی و توافق‌پذیری نسبت به هنجارهای جامعه احساس مسئولیت می‌کنند، و به دلیل متفاوت بودن این ارزش‌ها و هنجارها در جوامع مختلف، در کشورهایی مثل ایران که بافت دینی حاکم بر کنش‌های افراد است، مؤلفه‌های مدارای رفتاری از قبیل روابط جنسی خارج از چارچوب زناشویی، جرم، مصرف مشروبات الکلی، پخش فیلم‌های مستهجن، همجنس‌گرایی و ... جزء تابوهای اجتماعی محسوب می‌شوند که با توجه به این امر رابطه منفی میان این ویژگی‌ها و مدارای رفتاری منطقی به نظر می‌رسد. همسو با این سخن، ماکس وبر² (375:1382) بر موضع‌گیری بافت فرهنگی - اجتماعی هر جامعه مانند دین در جهت نفی برخی امور تأکید کرده که به تنش میان چارچوب‌های فرهنگی با این امور منجر می‌شود؛ به طوری که دینداران به تبعیت از این شرایط فرهنگی همین موضع‌گیری را نشان می‌دهند. قواعد اخلاقی و احکام صریح سنت دینی همه ادیان و به خصوص اسلام درباره روابط جنسی و سایر رفتارهای مجرمانه که در قوانین جزایی اسلام آمده، موجب

شیب رگرسیون و ارزش t متناظر نیز در جدول قابل مشاهده است. ضریب استاندارد شده شیب رگرسیون وظیفه‌شناسی روی مدارای اجتماعی 0/21 بود. این ضریب مثبت است و نشان می‌دهد تغییر نمرات مدارای اجتماعی و وظیفه‌شناسی هم جهت است. به عبارت دیگر با افزایش میزان وظیفه‌شناسی، میزان مدارای اجتماعی افزایش می‌یابد. این افزایش در ازای هر واحد انحراف استاندارد در وظیفه‌شناسی 0/21 انحراف استاندارد مدارای اجتماعی است.

بحث و نتیجه

همان‌طور که اشاره شد این پژوهش در پی پیش‌بینی ابعاد مدارای اجتماعی بر اساس ویژگی‌های شخصیتی می‌باشد. یافته‌ها نشان داد که متغیر توافق‌پذیری پیش‌بینی‌کننده مثبت مدارای عقیدتی است که با مطالعه ویتنبرگ و باترس (2012) مبنی بر نقش پیش‌بینی‌کنندگی توافق‌پذیری برای مدارای عقیدتی همخوان است. البته با توجه به این که مطالعات بسیار کمی نسبت میان این دو متغیر را بررسی کرده‌اند می‌توان از متغیرهایی که به لحاظ اشتراک در مؤلفه‌ها شبیه ویژگی شخصیت توافق‌پذیری و مدارای عقیدتی باشند، به عنوان پیشینه مطرح کرد؛ براین اساس از آن جا که افراد دارای ویژگی توافق‌پذیری تمایل زیادی به تعاملات اجتماعی و هم‌چنین همیاری دارند، می‌توان به پژوهش‌هایی که رابطه بین مشارکت اجتماعی و مدارا را تأیید کرده‌اند اشاره کرد (شارع‌پور، ارمکی و عسگری، 1388؛ گلابی و رضایی، 1392). پژوهش‌های دیگری نیز نسبت میان توافق‌پذیری و نوعی از دینداری که مبتنی بر تحمل و مدارا با عقاید دیگران است را تأیید کرده‌اند (دوریز و همکاران، 2004؛ دوریز و همکاران، 2006، دوریز، اسمیت و گوسنز¹، 2008). با این توصیف به نظر می‌رسد افراد دارای ویژگی توافق‌پذیری به دلیل حضور مستمر و فعال در جامعه، شناخت بیش‌تری نسبت به تنوع و تکثر عقاید، اندیشه‌های مخالف و حقوق دیگران داشته که این شناخت

² Max Weber

¹ Smits & Goossens

مهم‌تر متغیر پیش‌بینی‌کننده وظیفه‌شناسی در تبیین مدارای سیاسی تأکید می‌کند. مک‌کری و کاستا (1999) این افراد را مسؤولیت‌پذیر، قابل اعتماد و کارآمد در نظر گرفته به طوری که این ویژگی‌ها نقش مهمی در ایجاد سلامت هیجانی و سرمایه اجتماعی برای فرد ایفا می‌کنند. با توجه به پژوهش‌هایی که مدارا را نیازمند سطوحی از سرمایه اجتماعی از قبیل اعتماد اجتماعی، روابط گسترده، تعهد و مسؤولیت‌پذیری دانسته‌اند (شارع‌پور، ارمکی، عسکری، 1388) می‌توان گفت افراد دارای ویژگی وظیفه‌شناسی (که مؤلفه‌هایی شبیه به سرمایه اجتماعی دارد) آمادگی بیشتری برای انجام کنش‌های مسالمت‌آمیز در حوزه سیاسی - اجتماعی دارند.

یافته دیگر مربوط به بعد مدارای هویتی است. نتایج نشان داد که افراد با ویژگی باز بودن و برون‌گرایی توانستند پیش‌بینی‌کننده مثبت مدارای هویتی باشند. طبق گفته کینگ (1976) به لحاظ مفهومی مدارای هویتی دارای سه مؤلفه دین، قومیت و ملیت می‌شود. همسو با این یافته، می‌توان به پژوهش‌های (دوریز، 2004، 2006، 2008) اشاره کرد که نسبت میان باز بودن و دینداری مبتنی بر مدارا را تأیید کرده‌اند. مطالعات دیگری نیز نشان داد افرادی که دارای قوم مداری و جامعه‌پذیری قومی هستند (هویت قومی) مدارای اجتماعی کمتری دارند (بهشتی و رستگار، 1392). از آن جا که افراد قوم مدار، گرایش‌های متعصبانه دارند، می‌توان پژوهش‌هایی را ذکر کرد که این گفته را تأیید کند. برای مثال اکهمر و همکاران (2003) رابطه منفی بین باز بودن و تعصب را تأیید کرده‌اند. متغیر بعدی ویژگی برون‌گرایی بود که توانست مدارای هویتی را البته با میزان کمتری نسبت به باز بودن پیش‌بینی کند. نتایج پژوهش‌های پیشین در مورد رابطه برون‌گرایی با مدارا مبهم می‌باشد. به طوری که اغلب پژوهش‌ها که نسبت میان تعصب و مدارا با ویژگی‌های شخصیتی را مورد بررسی قرار داده‌اند، از بعد برون‌گرایی استفاده نکرده‌اند، که می‌توان به پژوهش ویتنبرگ و باترس (2012) اشاره کرد. اما در پژوهش دیگری که اکهمر و

می‌شود میزان مدارا نسبت به این امور کم باشد (شریعتی و همکاران، 1383).

یافته دیگر نشان داد که ویژگی وظیفه‌شناسی، توافق‌پذیری و باز بودن، مدارای سیاسی را به صورت مثبت پیش‌بینی می‌کند. این یافته‌ها همسو با پژوهش‌های مک‌کری (1996)، مک‌کری و کاستا (1985: به نقل از شولتز و شولتز، 1379)، پاتو¹ (1994)، استریفیلر و مک‌نالی² (1998)، ساسیر³ (2000) مبنی بر رابطه بین باز بودن با ارزش‌های سیاسی - اجتماعی لیبرال و اکهمر، اکرمی (2003) در مورد رابطه باز بودن و توافق‌پذیری با تعصب، مک‌فارلند⁴ (2002) رابطه منفی وظیفه‌شناسی با تعصب همسو بود. در تبیین نسبت میان ویژگی باز بودن و مدارای سیاسی می‌توان به گفته وگت (1997) اشاره کرد که باز بودن را منشا مدارا در نظر می‌گیرد. به طوری که این افراد به دلیل ساختار نفوذپذیر آگاهی‌شان، به جستجوگری و چالش، کشف تجربه‌های جدید و تغییر گرایش داشته که این عامل زمینه را برای مواجهه با گروه‌های مختلف سیاسی - اجتماعی فراهم می‌کند. در همین ارتباط، می‌توان به بررسی‌هایی اشاره کرد که رشد اخلاقی بالا در این افراد را تأیید کرده است (دوریز و همکاران، 2004). به نظر می‌رسد رشد اخلاقی بالا، تمایل به تغییر و جستجوگری این افراد زمینه را برای رفع تضادها در جامعه، پذیرش حق اعتراض و تحمل مخالفان از طریق مکانیزم‌های غیر خشونت‌آمیز فراهم می‌کند.

در مورد یافته مربوط به ویژگی توافق‌پذیری می‌توان بر تبیین‌هایی که پیشتر ذکر شد نکاتی را افزود. چرا که پژوهش‌ها نشان می‌دهد این افراد به دلیل سازگاری (خدری، عسگری، 1390) و شبکه اجتماعی گسترده و متنوعی که دارند با تکرر آراء پیرامون موضوعات سیاسی - اجتماعی بهتر کنار می‌آیند.

قابل توجه است که نتایج از بین این سه ویژگی بر نقش

¹ Patto

² Streyffeler & McNally

³ Saucier

⁴ McFarland

استمرار فعالیت‌هایی باشد که در آموزش و پرورش صورت گرفته نیز می‌تواند نقش مهمی داشته باشد. با عنایت به این موضوع معاونت فرهنگی - اجتماعی دانشگاه‌ها که به نوعی متولی مقوله فرهنگ در فضای دانشگاه هستند با استفاده از استادان مجرب و با توجه ویژگی‌های شخصیتی اثرگذار در افزایش مدارا برنامه‌های آموزشی برای دانشجویان تدارک ببینند.

پیشنهاد کاربردی

با عنایت به این‌که پژوهش‌های بسیار محدودی نسبت میان ویژگی‌های شخصیتی و ابعاد مدارای اجتماعی را بررسی کرده‌اند، نیاز است مطالعات بیشتری در این زمینه انجام شود. ضمناً با توجه به اینکه این پژوهش در نمونه دانشجویان انجام شده برای وضوح و روشن شدن روابط میان متغیرها لازم است پژوهش‌های دیگری در نمونه‌های متفاوت انجام شود. لازم به ذکر است نسبت میان برون‌گرایی با مدارای اجتماعی در پژوهش حاضر و پژوهش‌های گذشته متفاوت است که نیاز پژوهش‌های بیشتری صورت گیرد. بهتر است تفاوت‌های جنسیتی نیز مد نظر قرار گیرد. از آن‌جا که در پژوهش‌های گذشته بیش‌تر بر نقش روابط مستقیم میان ویژگی‌های شخصیتی و مدارا تأکید شده، به نظر می‌رسد مناسب است که پژوهش‌های آینده نقش متغیرهای میانجی نظیر سبک‌های هویت، سرمایه اجتماعی، مشارکت اجتماعی، بهزیستی روان‌شناختی را نیز مورد بررسی قرار دهند.

منابع

اکو، ا. (1378). *تعاریف بی‌مدارایی، در تسامح از دیروز تا امروز*، ترجمه: مازیار مهیمنی و محمد رضا شیخ محمدی، تهران: نشر ثالث.

بشیریه، ح. (1374). *دولت عقل: ده گفتار در فلسفه و جامعه‌شناسی سیاسی*، تهران: موسسه نشر علوم نوین.

همکاران (2003) انجام داده‌اند رابطه معناداری میان برون‌گرایی و تعصب یافت نشد که با پژوهش حاضر ناهمخوان می‌باشد. در توجیه این یافته می‌توان گفت که به نظر می‌رسد افراد برون‌گرا به این دلیل که تمایل زیادی به مشارکت اجتماعی دارند، می‌توانند افراد مداراگری باشند اما این گرایش به تعاملات اجتماعی لزوماً منجر به مدارا نمی‌شود چرا که صرف حضور و تمایل در جامعه تبیین‌کننده مدارای اجتماعی نیست و به نظر می‌رسد عوامل دیگری نیز مشارکت داشته باشند. به هر حال نیاز است مطالعات بیش‌تری جهت وضوح بیش‌تر این یافته انجام شود.

در زمینه نقش پیش‌بینی‌کنندگی ویژگی‌های شخصیتی برای کل مدارای اجتماعی نتایج نشان داد که تنها بعد وظیفه‌شناسی نقش پیش‌بینی‌کنندگی نشان می‌دهد. به نظر می‌رسد از آن‌جا که ویژگی وظیفه‌شناسی به دلیل خصوصیات اجتماعی و همچنین مشارکت اجتماعی محتوی اجتماعی بیش‌تری نسبت به دیگر ابعاد دارد توانست بر مدارای اجتماعی تأثیر خود را نشان دهد.

پیشنهادها

در این زمینه می‌توان به دو پیشنهاد که نهادهای اثرگذار در حوزه تعلیم و تربیت باید آن‌ها را به کار گیرند، اشاره کرد:

1- از آن‌جا که مطالعات اخیر ویژگی‌های شخصیتی را به عنوان مقولاتی که از تعامل بین جامعه و وراثت ناشی می‌شوند مشخص کرده، نقش نهادهایی که به نوعی در امر تعلیم و تربیت جامعه سهیم هستند بیش‌تر احساس می‌شود. با این توصیف پیشنهاد می‌شود در نهادی چون آموزش و پرورش برنامه‌ریزی جهت اثرگذاری و رشد ویژگی‌هایی چون وظیفه‌شناسی، توافق‌پذیری و باز بودن در کودکان و نوجوانان ایجاد شود چرا که در نتیجه چنین کاری می‌توانیم شاهد افزایش مدارا در جامعه باشیم.

2- نهاد دانشگاه که به نوعی برنامه‌ریزی‌های آن باید تداوم و

- بهشتی، ص. و رستگار، ی. (1392). «تبیین جامعه‌شناختی مدارای اجتماعی و ابعاد آن در بین اقوام ایرانی»، *مجله مسائل اجتماعی ایران*، سال 4، ش 2، ص 7-35
- بهمن‌پور، ث. (1378). *بردباری اجتماعی و نشانگان فرهنگی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات، دانشگاه شهید بهشتی.
- پورشهریار، ح؛ رسول‌زاده طباطبایی، ک؛ خداپناهی، م؛ کاظم‌نژاد، ا. و خفری، ث. (1387). «بررسی رابطه بین سطوح سازگاری و رگه‌های شخصیتی نوجوانان»، *مجله علوم رفتاری*، دوره 2، ش 2، ص 97-106
- جهانگیری، ج. و افراسیابی، ح. (1390). «مطالعه خانواده‌های شهر شیراز در زمینه عوامل و پیامدهای مدارا»، *مجله جامعه‌شناسی کاربردی*، سال بیست و دوم، شماره سوم، ص 153-175
- حق‌شناس، ح. (1385). *طرح پنج عاملی ویژگی‌های شخصیت: راهنمای تفسیر و هنجارها*، شیراز: انتشارات دانشگاه علوم پزشکی شیراز.
- خداری، ز. و عسگری، پ. (1390). «مقایسه ویژگی‌های شخصیتی و سازگاری فردی - اجتماعی نوجوانان تک‌والد و دو‌والد شهر اصفهان»، *مجله روان‌شناسی کاربردی*، دوره 5، ش 19، ص 55-45
- شارع‌پور، م؛ آزاد ارمکی، ت. و عسکری، ع. (1388). «بررسی رابطه سرمایه اجتماعی با مدارا در بین دانشجویان دانشکده‌های علوم اجتماعی دانشگاه تهران و علامه طباطبایی»، *مجله انجمن جامعه‌شناسی ایران*، دوره 10، ش 1، ص 98-64
- شریعتی، س؛ سراج‌زاده، ح. و صابر، س. (1383). «بررسی رابطه میزان و انواع دینداری و مدارای اجتماعی»، *مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و انسانی دانشگاه فردوسی مشهد*، دوره 1، ش 4، ص 109-142
- شولتز، د. و شولتز، ا. (1383). *نظریه‌های شخصیت*، ترجمه: سید محمدی، تهران: انتشارات نشر ویرایش.
- صابر، س. (1384). *بررسی رابطه میزان و انواع دینداری با مدارای اجتماعی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته جامعه‌شناسی، تهران: دانشگاه تربیت معلم تهران.
- فتحعلی، م. (1378). *تساهل و تسامح اخلاقی، دینی و سیاسی*، قم: انتشارات موسسه فرهنگی طه.
- فلچر، ج. (1383). *بی‌ثباتی در تساهل*، در مجموعه مقالات *تساهل*، گردآورنده: دیوید هید، ترجمه: پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- گلابی، فا. و رضایی، ا. (1392). «بررسی تأثیر مشارکت اجتماعی بر مدارای اجتماعی در دانشجویان دختر»، *مجله مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، دوره دوم، شماره یک، ص 61-86
- مهدی، ع. (1372). «عدم تحمل در فرهنگ ایرانی-اسلامی»، *مجله کنکاش*، دفتر دهم، ص 35-45
- هابرماس، ی. (1379). «کنش ارتباطی بدیل خشونت»، ترجمه: ابراهیم سلطانی، *مجله کیان*، ش 45، ص 157-159
- ویر، م. (1382). *دین، قدرت و جامعه*، ترجمه: احمد تدین، تهران: انتشارات هرمس.
- ویلیامز، ب. (1377). «آیا مدارا فضیلتی محال است؟»، *مجله کیان*، ش 45، ص 48-51
- Agius, E. & Ambrosewicz, J. (2003) *Toward a culture of tolerance & peace, saint-mathiea street montreal (Quebec) Canada*, <http://www.ibcr.org>
- Duriez, B. Soenens, B. & Beyers, W. (2004) "Personality, Identity Styles and Religiosity: An Integrative Study among Late Adolescents in Flanders (Belgium)".

- Bulletin*, No. 120, p 323–337.
- McFarland, S. G. & Mattern, K. (2002) *Generalized explicit and implicit prejudice*. Postersession presented at the annual meeting of the Society for Personality and Social Psychology, Savannah, GA.
- Djupe, A. Paul and Calfano, Brian, R. (2012) "American Muslim Investment in Civil Society: Political Discussion, Disagreement, and Tolerance". *Journal of Political Research Quarterly*, No. 65, p 516-528.
- Pratto, F. Sidanius, J. Stallworth, L. M. & Malle, B. F. (1994) "Social Dominance Orientation: A Personality Variable Predicting Social and Political Attitudes". *Journal of Personality and Social Psychology*, No. 72, p 741–763.
- Saucier, G. (2000) "Isms and the Structure of Social Attitudes". *Journal of Personality and Social Psychology*, No. 78, p 366–385.
- Streyffeler, L. L. & McNally, R. J. (1998) "Fundamentalists and Liberals: Personality Characteristics of Protestant Christians". *Journal of Personality and Individual Differences*, No. 24, p 579–580.
- Vogt, W. P. (1997) *Tolerance and education: Learning to live with diversity and difference*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Witenberg, R. T. (2007) "The Moral Dimension of Children's and Adolescents' Conceptualisation of Tolerance to Human Diversity". *Journal of Moral Education*, No. 36, p 433–451.
- Witenberg, R. T. & Butrus, N. (2012) "Some Personality Predictors of Tolerance to Human Diversity: The Roles of Openness, Agreeableness, and Empathy". *Journal of Australian Psychological Society*, No. 65, p 220-235.
- Journal of Personality*, No.72, p 877–910.
- Duriez, B. & Soenens, B. (2006) "Personality, Identity Styles and Religiosity: An Integrative Study among Late and Middle Adolescents". *Journal of Adolescence*, No. 29, p 119–135.
- Duriez, B. Smits, L. & Goossens, L. (2008) "The Relation between Identity Styles and Religiosity in Adolescence: Evidence from a Longitudinal Perspective". *Journal Personality and Individual Differences*, No. 44, p 1022-1031
- Ekehammar, B. Akrami, N. & Araya, T. (2003) "The Relation between Personality and Prejudice: A Variable- and a Person-Centred Approach". *European Journal of Personality*, No. 17, p 449-464.
- Flynn, F. J. (2005) "Having an Open mind: The Impact of Openness to Experience on Interracial Attitudes and Impression Formation". *Journal of Personality and Social Psychology*, No. 88, p 816–826.
- Heaven, P. C. L. & Bucci, S. (2001) "Right-Wing Authoritarianism, Social Dominance Orientation and Personality: An Analysis Using the IPIP Measure". *European Journal of Personality*, No. 15, p 49–56.
- King, P. (1976) *Toleration*, London: George Allen & Unwin
- Kobayashi, T. (2010) "Social Bridging Social Capital in OnlineCommunities: Heterogeneity and Social Tolerance of Online Game Players in Japan". *Journal of Human Communication Research*, No. 36, p 546-569.
- McCrae, R. R. & Costa, P. T. Jr. (1999) *A Five-factor Theory of personality*. In L. A. Pervin & O. P. John (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (2nd Ed. p 139–153). New York: Guilford Press.
- McCrae, R. R. (1996) "Social Consequences of Experiential Openness". *Psychological*